

TEMA BROJA: JEZERO ŠODERICA TOPICS: LAKE ŠODERICA

SLUČAJNI ARHEOLOŠKI NALAZI IZ PODRAVSKIH ŠLJUNČARA KAO INDIKATORI ODNOSA ČOVJEKA I PRIRODE

INCIDENTAL ARCHAEOLOGICAL FINDINGS FROM THE PODRAVINA GRAVEL PITS AS INDICATORS OF THE RELATIONSHIP BETWEEN MAN AND NATURE

Robert ČIMIN

Doktorand arheologije na Filozofskom
fakultetu u Zagrebu
Muzej grada Koprivnice
Trg dr. L. Brozovića 1, 48000 Koprivnica
arheo@muzej-koprivnica.hr

Primljeno / Received: 3. 5. 2016.

Prihvaćeno / Accepted: 7. 6. 2016.

Pregledni rad

Review

UDK / UDC 902.2(497.5-3Podravina)

[553.62:904] (497.5-285Šoderica)

SAŽETAK

Na području Podravine postoji određeni broj šljunčara ili antropogenih jezera gdje je prilikom eksploatacije građevnog materijala (šljunak, pijesak) pronađen velik broj indikativnih arheoloških nalaza. U radu će se pokušati prikazati razlozi njihova nalaza, odnosno na više će se primjera htjeti objasniti način njihove pojave na mjestu njihova pronalaska. Većinom je riječ o nalazima koji su tu dospjeli nenamjerno, ponekad su u sekundarnoj uporabi, a arheolozima su zanimljivi u interpretaciji kretanja određene povijesne zajednice, njihovih običaja, odnosa prema vodotocima i slično. Sukladno navedenom, treba napomenuti kako sve te šljunčare nisu pravi arheološki lokaliteti već tek posebna mjesta nalaza pojedinačnih i vrijednih muzejskih predmeta.

Ključne riječi: Podravina, arheološki nalaz, šljunčare, prapovijest, Rimsko Carstvo, srednji vijek, novi vijek

Key words: River Drava Basin, archaeological find, gravel exploitation artificial pond, prehistory, Roman Empire, Middle and Modern ages

UVOD

Termin šljunčara (šoderica, šljunkara, eksploatacijsko polje) među arheolozima označava antropogena jezera koja su podarila vrijedan arheološki materijal (Sl. 1.). U radu se tako pod tim pojmom neće podrazumijevati samo šljunčara Keter ili Šoderica u Botovu, već i druge šljunčare poput Jegeniša kod Đelekovca ili Prosenice u Gabajevoj gredi.¹ O takvim slučajnim arheološkim nalazima pronađenim u šljunčarama do sada je pisano u više navrata, a nedavno je autor rada objavio nalaze iz fundusa Muzeja

¹ Druge veće šljunčare u Podravini su: Gornje Grmlje kod Legrada, Mlađ kod Drnja, Vidak kod Torčeca, Luka kod Sigeca, Čingi-Lingi kod Molvi, Sekuline kod Novog Virja, Separacija kod Đurđevca i Peskara kod Mekiša. Na pojedinim je pronađeno manje arheoloških i nešto više paleontoloških nalaza.

Sl. 1. Satelitska snimka s označenim najznačajnijim podravskim šljunčarama s arheološkim nalazima. (Izvor: geoportal.dgu.hr, doradio: R. Čimin)

grada Koprivnice² tako da će se na ovom mjestu neki podaci izostaviti. Općenito je o nalazima iz podravskih šljunčara u kratkim crtama pisao Zorko Marković u vrijeme kad je radio u Muzeju grada Koprivnice, a također i Ivan Zvijerac iz Torčeca prilikom čega su objavljene osnovne informacije o pronalasku predmeta i okvirna terminsko-uporabna odrednica uz popratne slikovne priloge.³

Pod arheološkim nalazima podrazumijevaju se paleontološki ostaci izumrlih životinja te predmeti iz razdoblja pretpovijesti, Rimskog Carstva, srednjeg i novog vijeka. Takvih je predmeta u fundusu Muzeja grada Koprivnice stotinjak, dok se primjerice u Zbirci obitelji Zvijerac u Torčecu čuva gotovo tisuću raznoraznih predmeta, a poznati su i drugi pojedinačni predmeti u privatnom posjedu. Svaki od pronađenih predmeta ima neku svoju »životnu priču«, svoj put od izrade, uporabe i prestanka korištenja, pojave u šljunčari i vrijeme od pronalaska do danas. Radom će se pokušati odgovoriti na pitanja vezanih uz zamjetnu brojnost predmeta u određenom povijesnom kontekstu vremena, kao i postaviti osnovne razloge njihove pojavnosti. Pretpostavka je kako je većina pronađenih nalaza svojevrsni indikator odnosa čovjeka i prirode, odnosno da postoji neraskidiva poveznica čovjeka spram predmeta gdje je predmet odraz njegova djelovanja u prirodi i prema prirodi. Mišljenje je kako se određeni nalazi u određenom povijesnom razdoblju i na određenim mjestima u blizini rijeke Drave pojavljuju s razlogom, a što će se objasniti kroz pojedinačne primjere počevši od najstariji prema najmlađima nalazima.

² Robert ČIMIN, »Slučajni arheološki nalazi iz podravskih šljunčara u Muzeju grada Koprivnice«, *Podravina: časopis za multidisciplinarna istraživanja*, Vol. 12, br. 24, Koprivnica 2013., 22-45.

³ Zorko MARKOVIĆ, »Arheološki nalazi iz šljunčara otkrivaju najstariju povijest Podravine«, *Hrvatske vode*, God. IX, br. 36, Zagreb 2001, 295-300; Zorko MARKOVIĆ, Ivan ZVIJERAC, »Arheološko-povijesni slijed naseljavanja Torčeca i okolice«, *Povijest Torčeca* (ur. Hrvoje Petrić), Koprivnica 2000, 44-59; Ivan ZVIJERAC, »Iz najstarije đelekovečko-imbriovečke prošlosti«, *Općina Đelekovec. Povijesno-zemljopisna monografija* (ur. Dragutin Feletar i Hrvoje Petrić), Đelekovec 2008, 57-90; Ivan ZVIJERAC, »Arheološka topografija područja općine Molve«, *Molve – ljudi, selo i okoliš u dugom trajanju (1658.-2008.)*. Zbornik radova sa znanstvenog skupa u povodu 350-te obljetnice osnivanja današnjeg sela Molve (ur. Mario Kolar i Hrvoje Petrić), Molve 2010, 10-29.

LEDENODOBNA SEDIMENTACIJA

Među paleontološkim nalazima u najvećem dijelu radi se o ostacima vunastog mamuta (*Mammuthus primigenius*) i vunastog nosoroga (*Coelodonta antiquitatis*) te manjem broju ostataka drugih životinja poput dabra (*Castor issiodorensis*) ili sabljozubog tigra (*Smilodon fatalis*). Tako se u Zbirci paleontologije Muzeja grada Koprivnice čuva 20-ak primjeraka ostataka vunastog mamuta, najvećim dijelom su to ulomci lamela kutnjaka katkad s dijelom čeljusti, dok se kljove i drugi dijelovi kostura zastupljeni u manjem broju. U privatnim zbirkama u Podravini nalazi se tako na desetke primjeraka paleontoloških ostataka, a analizom tog materijala moglo bi se reći kako je vunasti mamut relativno čest nalaz u šljunčarama. Pronalazi ga se i u koritu rijeke Drave, ponajviše u vrijeme prijelaza zime u proljeće, kada se vodostaj rijeke frekventnije mijenja topljenjem snijega i leda te općenito veće količine padalina. Pored životinja, u manjem broju pronalaze se i dijelovi okamina, ponajprije okamenjenog drva. Najveći primjerak mamutove kljove pronađen je 1994. godine u šljunčari Prosenice I kod Gabajeve grede, a zanimljiv je i primjerak nadlaktične kosti pronađene u koritu rijeke Drave na položaju Širine kod Novog Virja (Sl. 2.: 1).⁴

Međutim, svi ti nalazi ne nalaze se *in situ*, odnosno na izvornom mjestu, već su tu dopremljeni zajedno s golemim geološkim nanosima šljunka i pijeska. U vrijeme posljednjeg ledenog doba krajem gornjeg pleistocena i početkom holocena (cca 10.000 g. pr. Kr.), led s Alpa naglo se otapa i mnoge se rijeke pretvaraju u velike bujice koje sa sobom prenose velike količine geološkog materijala. Materijal se uslijed slabljenja vodene snage postepeno sedimentira uz tok rijeke Drave uslijed čega nastaju deblji geološki slojevi, a pored geoloških sedimentata, naplavinama se donose i životinjski ostaci koji su se očuvali u postojećim uvjetima potrebitima za fosilizaciju. Upravo su nedostatak svjetla i kisika, stalni pritisak, sterilni uvjeti, postojana vlažnost i temperatura bili glavni preduvjeti očuvanja paleontoloških nalaza u visokom stupnju.⁵ Među šljunčarama brojem paleontoloških nalaza prednjači Prosenice u Gabajevoj Gredi, vjerojatno iz razloga što je dubina iskopa eksploatacijskog polja među svim podravskim šljunčarama najveća (do 130 m).

Sl. 2. Indikativni arheološki nalazi iz šljunčara (izvan mjerila):

1. potkoljenična kost vunastog mamuta: korito rijeke Drave kod Novog Virja, 2. brončani kotlić iz mlađeg brončanog doba: Gabajeva Greda – Prosenice I, 3. antičko krunište nadgrobne stele: Gabajeva Greda – Prosenice I, 4. željezni kratki mač seobe naroda: Legrad – Jegeniš, 5. par karoliških željeznih stremena: Legrad – Jegeniš, 6. tri kasnosrednjovjekovna željezna dvoručna mača: Botovo – Šoderica, 7. monoksil novovjekovnog plovećeg mlina: Gabajeva Greda – Prosenice I (izradio: R. Čimin).

⁴ ČIMIN, R., 2013., 25, Slika 1., Tabla 1: 1.

⁵ Ivan ZVIJERAC, »Faunističke zajednice starijeg i srednjeg kamenog doba koprivničke Podravine«, *Povijest Torčeca* (ur. Hrvoje Petrić), Torčec 2000, 39-43; ČIMIN, R., 2013., 24.

DRAVA – PRETPOVIJESNI SAKRALNI PROSTOR

Stabilizacijom klimatskih promjena kod ljudi se javila potreba za sjedilačkim načinom života, a čiji početak u sjevernoj Hrvatskoj obilježava pojava Starčevačke kulture u istočnoj Slavoniji. Na prostoru Podravine do sada nije zabilježena takva pojava, ali su zato nešto mlađe bakrenodobne i brončanodobne kulture podigle više značajnih naselja.⁶ Opći svjetonazor tadašnjih zajednica i njihov odnos spram velikih vodenih tokova, pa time i rijeke Drave, bio je u mnogočemu drugačiji negoli onih iz mlađih povijesnih razdoblja.

Uzet će se kao primjer brončani kotlić pronađen u šljunčari Gabajeva Greda (Sl. 2.: 2).⁷ Iako je rijeka Drava jedna od najvažnijih poveznica u kasnom brončanom dobu između jugoistočnog alpskog područja i donjeg Podunavlja te srednje Europe i južne Panonije, istovremeno preuzima i neke druge važne životne segmente. Naime, posude načinjene od plemenitog metala poput bronce ili zlata zasigurno ne predstavljaju svakodnevni servis za jelo i piće, već je ono bilo luksuzni proizvod koji je mogao biti korišten tek u svečanim i ceremonijalnim prilikama, a potvrda tome jest i nerijetko prilaganje u ostavama srednjoeuropskog i podunavskog prostora. I naš se kotlić može promatrati kao takav predmet, a postupak pohranjivanja posude tumači se kao dio žrtvenog obreda onodobnog stanovništva kako bi se udobrovoljilo određeno božanstvo. Pritom se može pohraniti i u zemlju s nekim drugim predmetima, a postoje i pojedinačni slučajevi pohrane u vodu. Vjerojatno su se u posudi nalazili kvalitetni komadi životinjskog mesa i/ili neke druge namirnice poput masti, meda, soli, začina i slično. Sukladno tome, brončanodobno stanovništvo povezivalo je rijeke sa svojim božanstvima, poveznicom života i smrti, uspoređujući prolaznost vlastita života s tekovinom rijeke, ali i izvorom plodnosti s vjerojatno najpoznatijim godišnjim plavljenjem rijeke Nil u Egiptu. Vode su tada bile viđene kao realne prirodne pojave i mitska mjesta zbog čega su i postajale mjesta žrtvovanja.

PLOVNI PUT

Iako je rijeka Drava kao plovni put korištena tijekom svih povijesnih razdoblja za primjer će se uzeti najznačajniji arheološki nalaz u Muzeju grada Koprivnice. Riječ je o mramornom krništu nadgrobne stele s lavljim parom pronađenom u šljunčari Prosenice u Gabajevoj Gredi 2001. godine (Sl. 2.: 3).⁸ Eksploatacijsko polje Prosenice zapravo se nalazi u starom i velikom rukavcu (meandru) rijeke Drave. Čitava kompozicija pokazuje karakteristike visoke umjetničke kvalitete, a povezana je uz širenje sinkretičkih kultura rimskim provincijama tijekom 2. i 3. stoljeća. Spomenik je nedovršen te se može zaključiti kako se ovakva krništa izrađuju za tržište i posebnog naručitelja koji se tek u posljednjoj fazi, prilikom dolaska na krajnje odredište, dovršava integracijom pojedinih dijelova finom klesarskom obradom. Najbliža su ležišta i kamenolomi sitnozrnog bijelog mramora u antičkom Noriku (slovensko Pohorje), gdje je Ptuj (*Poetovio*) bio glavno distribucijsko središte kako sirovine tako i sličnih proizvoda. Petrografska analiza antičkih mramornih predmeta u Panoniji pokazala je kako ovaj predmet svoje odredište imao u istočnoj Slavoniji (*Mursa* – Osijek) ili Srijemu (*Sirmium* – Srijemska Mitrovica).

Iako su Rimljani dolaskom u panonski prostor gradili na daleko poznate visoko kvalitetne ceste, očigledno su korišteni i alternativni oblici transporta. Glavni antički cestovni pravac povezivao je upravo Ptuj i Osijek i protezao se dolinom Drave s mnoštvom manjih odmorišnih postaja.⁹ No, u određenim je situacijama bilo prikladnije koristiti nizvodni riječni tok, kojim je bilo moguće prevoziti robu veće težine. Pogleda li se masa kamenog predmeta od oko 1,5 tone, jasno je kako bi prijevoz cestom iziskivao znatno veće napore negoli rijekom. No, prijevoz rijekom ima i svojevrsan rizik od gubljenja pred-

⁶ Zorko MARKOVIĆ, *Sjeverna Hrvatska od neolita do brončanog doba*, Koprivnica 1994.

⁷ Predmet se čuva u Zbirci obitelji Zvijerac. Daria LOŽNJAK DIZDAR »Brončani kotlić iz Drave kod Koprivnice«, *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu* 24, Zagreb 2007, 69-78.

⁸ Igor KULENOVIĆ, M. MUŠTRA, »Novi nalaz krništa s lavljim parom s lokaliteta Gabajeva Greda kod Koprivnice«, *Opvscvla arcaeaologica* 26, Zagreb 2002, 143-152; ČIMIN, R. 2013, 31.

⁹ Zvonimir LOVRENČEVIĆ, »Rimske ceste i naselja u bilogorsko-podravskoj regiji«, *Arheološki pregled* 21, Beograd 1980, 233-248.

meta, a koji je u nepoznatim okolnostima ispao s plovila. Očigledno je gubitak bio velik u kojem je netko snosio ogromnu financijsku štetu jer je zasigurno bila riječ o posebno naručenom predmetu.

GROBLJE ILI GROBLJA?

Posebnost šljunčare Jegeniš kod Đelekovca jest velik broj pronađenog oružja iz određenih povijesnih razdoblja. Tako se primjerice brojna koplja s kratkim usadnikom i dugim uskim listom te naglašenim središnjim rebrom pripisuju razdoblju mlađeg željeznog doba i keltskom plemenu Skordiska.¹⁰ Indikativna količina kopalja upućuje na zaključak o postojanju groblja na prostoru Jegeniša jer je koplje uz mač najčešći grobni prilog keltskog stanovništva u sjevernoj Hrvatskoj i srednjoj Europi, dok su pojedinačni nalazi mnogo rjeđi.¹¹ Nadalje, u srednjoeuropskim i nacionalnim okvirima vrijedan je novi nalaz alanskog kratkog mača s dvostrukim zarezima (Sl. 2.: 4).¹² Općenito su takvi nalazi izuzetno rijetki pa tako u Hrvatskoj sličan primjerak postoji tek u Slavanskom Brodu, a riječ je o tragovima kretanja »hunske« skupine nomadskog stanovništva tijekom velike seobe naroda na prijelazu 4. u 5. stoljeće. Pored toga, na istoj šljunčari prisutan je veći broj ranosrednjovjekovnog oružja i konjske opreme karolinške provenijencije. Uz mačeve i koplja s krilcima¹³ pronađen je i određeni broj stremena i žvala koji se mogu datirati u 2. polovinu 8. i 9. stoljeće te dijelovi ljudskih lubanja i dugih kostiju, a koji se danas također čuvaju u Zbirci obitelji Zvijerac.¹⁴ Najzanimljiviji je par identičnih stremena koji pripadaju konjskoj opremi iste jedinice (Sl. 2.: 5), a što bi trebalo upućivati na polaganje u grob.

Na temelju svih tih nalaza, kao i obližnjem toponimu Tursko groblje, o prostoru šljunčare Jegeniš trebalo bi razmišljati kao sakralnom prostoru na kojem su ljudi pokapani kroz duže vremensko razdoblje, od mlađega željeznoga doba do ranoga srednjega vijeka. Iako nalazi ukazuju kako je riječ o bogatijim i značajnim grobljima koje bi vrijedilo arheološki istraživati, iste više nije moguće ubicirati budući da je prostor u potpunosti devastiran recentnim eksploatacijskim djelatnostima.

SREDNJOVJEKOVNI RIJEČNI PRIJELAZI

Kako je tok rijeke Drave korišten kao prometni pravac, isto je tako predstavljao i određenu barijeru koju je bilo potrebno premostiti riječnim prijelazima. Pritom su pažljivo odabirani položaji gdje je tok mirniji i godišnji vodostaj niži. U razdoblju srednjega vijeka, poglavito od vremena ulaska u Ugarsko-Hrvatsko Kraljevstvo, taj dio prometne infrastrukture bio je od velikog značaja budući da se od dinastije Anžuvina intenzivira promet prema Jadranskom moru. Od ugarskih prijestolnica do Zagreba i dalje prema moru najkraći i najbrži put ide upravo preko Podravine, a prijelazi se pojavljuju u pravcima urbaniziranih središta i strateški povoljnih prostora.

Krajem kasnoga i početkom novoga vijeka u povijesnim su izvorima poznati prijelazi *Farkasrew* (Vukov ili Vučji prijelaz) u Selnici Podravskoj, *Zakanyrew* (Žakanjski prijelaz) na Šoderici kod Torčeca, Peteranec, *Struga* u Sigecu i *Kochycze* (Kočica) kod Novog Virja.¹⁵ Među njima, jedino su u Šoderici kod Botova pronađeni arheološki nalazi, a u tom pogledu vrlo zanimljivi su primjerci željeznih dvoručnih mačeva.¹⁶ Naime, čak tri primjerka pokazuju karakteristike srednjoeuropskih mačeva kakvi se

¹⁰ ČIMIN, R. 2013, 28-30, Tabla 3.

¹¹ U Zbirci obitelji Zvijerac čuva se više istodobnih mačeva.

¹² Robert ČIMIN, »Konjaničko oružje seobe naroda u Podravini. Dva nova arheološka nalaza iz Zbirke obitelji Zvijerac.«, *Podravski zbornik* 41/2015 (ur. Robert Čimin), Koprivnica 2015, 123-142.

¹³ Tajana SEKELJ IVANČAN, »Ranokarolinško koplje s krilcima iz šljunčare Jegeniš«, *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu* 21, Zagreb 2004, 109-128; ista, »Još jedan nalaz ranokarolinškog koplja s krilcima iz šljunčare Jegeniš kraj Koprivnice«, *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu* 24, Zagreb 2007, 419-427.

¹⁴ Tajana SEKELJ IVANČAN, »Novi ranosrednjovjekovni nalazi iz šljunčare Jegeniš kraj Koprivnice«, *Znanstveni skup »Hrvatska arheologija i Aachenski mir, 812.-2012.«*, 29. 11. - 1. 12. 2012, Zadar 2012, poster.

¹⁵ Ranko PAVLEŠ, *Podravina u srednjem vijeku. Povijesna topografija srednjovjekovne Gornje Komarnice (Iudbreška, koprivnička i đurđevečka Podravina)*, Koprivnica 2013, 78-79.

¹⁶ Željko DEMO, »Srednjovjekovni mačevi u Muzeju grada Koprivnice«, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* 3. s., XVI-XVII (1983-1984), Zagreb 1984, 211-240; ČIMIN, R. 2013, 34-36, Tabla 7: 1-3.

datiraju u kraj 14. i 1. polovinu 15. stoljeća (Sl. 2.: 6). S time u kontekst možda bi se mogao povezati jedan povijesni događaj. Nada Klaić prenosi podatak kako su Celjski ovladali Koprivnicom oko 1445. godine i sukobili se s obitelji Talovac, a čini se kako je taj čin potaknuo ugarsko plemstvo 1446. godine na veći vojni pohod predvođen Jánosom Hunyadijem.¹⁷ Spominje se velika vojska od oko 15.000 vojnika koja je osvojila Koprivnicu i Đurđevac, a prilikom čega je mogla stradati i utvrda Kamengrad na Zakletom bregu u Starigradu koju također u to vrijeme drže Celjski. Uzevši u obzir broj vojnika, nepoznavanje mjesta prelaska rijeke, veći broj mačeva sličnih karakteristika koji odgovaraju tom vremenu, možda bi se moglo razmišljati o povezanosti povijesnog događaja, mjesta i predmeta.¹⁸

Prema povijesnim izvorima značajan je bio i prijelaz *Kochycze* (Kočica) koju se smješta na područje šire Molvi i Novog Virja.¹⁹ U tom pogledu potrebno je podsjetiti na poznati ukop karolinškog kneževskog groba pronađen 1973. godine u mjestu Medvedička sa željeznom spatom i ostacima pokojnika, a preostali dio grobnog inventara (brončani jezičac, željezna bojna sjekira, željezni nož) pronađen je u iskopavanjima 1977. godine.²⁰ Iako je vjerojatno riječ o pojedinačnom ukopu ratnika, usporedi li se blizina Jegeniša i potencijalno karolinško groblje u odnosu na Žakanjski prijelaz spram groba u Medvedički i nedalkog toponima Ločica mogla bi se povući usporedba prostornih odnosa tadašnjih globalja s dravskim prijelazima i cestama. No, takvoj tezi treba ostaviti prostora za dalje istraživanje.

GOSPODARSKA EKSPLOATACIJA U NOVIJE VRIJEME

Drava je kroz sva povijesna razdoblja bila izvor ribolova i drugih blagodati, ali se tijekom novog vijeka razvijaju i nove gospodarske djelatnosti među kojima se mlinarenje izdvaja kao dominantna. S pogleda gospodarske povijesti o toj je temi pisano u više navrata,²¹ a nepobitan materijalni dokaz pronađen je 1998. godine na šljunčari Prosenice I u Gabajevoj Gredi (Sl. 2.: 7). Riječ je o dijelu plovećeg mlina koji datira oko 1700. godine, a na kartografskim izvorima 18. stoljeća na prostoru Gabajeve Grede ucrtano je više položaja takvih mlinova.²² Treba napomenuti kako je mlinarenje bila djelatnost koja je imala vrlo važnu ulogu u životu Podravaca te je bilo jedan od značajnih elemenata ekonomije s kojim su se ljudi i identificirali prezimenima poput Mlinara, Mlinarića i slično. Koprivnički primjerak jedan je od rijetko očuvanih dijelova takvih mlinova, zahvaljujući tome što je od dana pronalaska do danas podvrgnut stalnom praćenju i povremenim konzervatorskim zahvatima te je pravilno pohranjen pod zaštitnom nadstrešnicom.²³

¹⁷ Nada KLAJČ, *Koprivnica u srednjem vijeku*, Koprivnica 1987, 92-93.

¹⁸ Postoji i veći broj pronađenih bojnih sjekira u Šoderici koje teže podliježu vremenskom određivanju jer se sličan oblik koristi kroz široko vremensko razdoblje.

¹⁹ PAVLEŠ, R. 2013, 164.

²⁰ Zdenko VINSKI, »Novi karolinški nalazi u Jugoslaviji«, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* 3. ser., sv. X-XI, Zagreb 1977, 143-208.

²¹ Mira KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Elizabeta WAGNER, »Vodenice u Hrvatskoj (18. - 20. stoljeće) kao primjer odnosa između ljudi i rijeka/potoka«, *Ekonomika i ekohistorija* III/3, Zagreb-Koprivnica 2007, 83-120; Željko HOLJEVAC, »O mlinovima i mlinarenju na Dravi potkraj 18. i početkom 19. stoljeća«, *Ekonomika i ekohistorija* VII/7, Zagreb-Koprivnica 2011, 111-115.

²² Robert ČIMIN, »Novi duh triju koprivničkih muzealija«, *Podravski zbornik* 38/2012 (ur. Robert Čimin), Koprivnica 2012, 206-208.

²³ Hrvoje MALINAR, »Konzerviranje arheološkog drva«, *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske* 29/2005-30/2006, Zagreb, 2007, 85-110; Mladen MUSTAČEK, »Konzervatorsko-restauratorska sanacija monoksilna iz Gabajeve Grede«, *Podravski zbornik* 41/2015 (ur. Robert Čimin), Koprivnica 2015, 193-196.

ZAKLJUČAK

Arheolozi se vrlo često susreću s postavljenim pitanjima o tome kako je nešto završilo pod zemljom i vodom. U tom pogledu namjera ovog rada bila je ukratko upoznati čitatelja s razlozima dospijevanja arheoloških nalaza u podravske šljunčare. Treba reći kako se ponajviše takvog materijala danas nalazi u privatnim zbirkama, a među kojima je za stručnu i drugu javnost najotvorenija Zbirka obitelji Zvijerac u Torčecu u kojoj se čuva velik broj nalaza iz šljunčara Botovo – Šoderica i Legrad – Jegeniš te nešto manje nalaza iz šljunčare Gabajeva Greda – Prosenice. O arheološkim je nalazima pisano na drugim mjestima, tako da je taj dio izostavljen, a navedeni su tek osnovni podaci o predmetu i mjestu nalaza.

U jednom povijesnom presjeku putem pojedinačnih primjeraka slučajnih arheoloških nalaza došlo je do raščlambe od 6 modela pojave predmeta u šljunčarama. Najstariji nalazi pripadaju ostacima protopovijesnih životinja i biljaka koji su na prostor Podravine (šljunčare, korito rijeke Drave) došli najvećim dijelom krajem ledenog doba uslijed sedimentacije golemih naslaga geološkog materijala. Kod pretpovijesnih zajednica, poglavito u brončanom dobu, postoje primjeri zavjetnog odlaganja luksuznog posuđa i oružja u rijeke koje se tada doživljavaju kao mitska bića, odnosno svojevrsni simboli veze između života i smrti, plodnosti i oskudice. Iako su rijeke korištene kao prometni put kroz čitavu ljudsku povijest, tek nam rijetki arheološki nalazi mogu to potkrijepiti, a primjer transporta masivnog mramornog kruništa od Ptuja do Osijeka ili Srijemske Mitrovice ukazuje na razmjere prometne povezanosti vodotokovima u vrijeme Rimskog Carstva. O postojanju groblja na prostoru šljunčare Jegeniš svjedoči već sam toponim Tursko groblje, a nalazi iz mlađeg željeznog doba, seobe naroda i karolinškog razdoblja, upućuju na posebnu sakralizaciju prostora. U vrijeme kasnoga srednjega vijeka ostalo je sačuvano više povijesnih izvora o postojanju i nazivlju riječnih prijelaza, među kojima je možda najznačajniji onaj na prostoru Šoderica u Botovu koji je možda bio korišten 1446. godine prilikom pohoda Jánoša Hunyadija na Podravinu u obračunu ugarskog plemstva s obitelji Celjski. I na kraju, postoje i arheološki predmeti poput dijelovi plovećeg mlina iz 18. stoljeća koji svjedoče o jednoj, danas pomalo zaboravljenoj, značajnoj gospodarskoj grani ondašnjeg stanovništva.

Na kraju, podravske šljunčare treba sagledavati kao »sekundarne arheološke lokalitete« budući da su svi ti nalazi izvan arheološkog konteksta i ne može ih se povezati s određenim naseljem i zajednicom. No, pritom se ne smije zaboraviti koliko su šljunčare učinile dobroga za pojedinačne predmete budući da se redom nalaze u visokom stupnju očuvanosti, daleko višem negoli da su pronađeni u zemlji prilikom arheoloških iskopavanja, a pojedinačno nam pružaju određene indikatore odnosa čovjeka i prirode kroz različita povijesna razdoblja.

SUMMARY

In the area of River Drava Basin there are a number of gravel or exploitation artificial ponds where exploiting the construction materials (gravel, sand) can be found a large number of indicative archaeological finds. This paper will try to show the reasons for their findings and explain the manner of their appearance at the place of their discovery. Largely these are finds that are there due unintentionally, sometimes in secondary use, and archaeologists are interesting in the interpretation of certain historical community, their customs, relations to the streams etc. Accordingly, it should be noted that all these gravel pits are not real archaeological sites, but only a special place of individual archaeological finds and valuable museum objects.